

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

БІЛЕЦЬКА Л. М.,

кандидат юридичних наук,

докторант

(Міжрегіональна академія управління персоналом)

УДК 346.18

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.11>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАХУВАННЯ

Метою статті є визначення підходів до вдосконалення правового регулювання страхового підприємництва. Правове регулювання страхування становлять затверджені законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють страхову діяльність як загалом, так і за окремими її напрямками. Зрозуміло прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Для цього будемо інтерпретувати, правове регулювання страхової діяльності як складову системи – системи правового забезпечення цієї діяльності. Можна вважати, що система правового забезпечення страхової діяльності включає дві складові: нормативну модель – сукупність нормативно-правових актів, що регламентують організацію, функціонування та розвиток страхової діяльності (перша складова) та організаційні засоби її реалізації (друга складова). Сьогодні можна вже говорити про те, що сформувався механізм реалізації нормативної моделі. До його складу віднести органи контролю за реалізацією правових актів, що регламентують страхову діяльність. До складу механізму реалізації нормативної моделі слід включити засоби забезпечення прозорості та стійкості страхового ринку, засоби виявлення відхилень страхових компаній від вимог чинних правових актів (плани проведення перевірок, методи виявлення правопорушень і їх) тощо. Засоби і методи механізму реалізації нормативної моделі можна поділити на ті, що використовуються при наявності відхилень страхових компаній від вимог чинних правових актів і на засоби, які є попереджувальними. Зокрема, для того, щоб попередити можливі факти шахрайства з боку компаній, які нібито пропонують страхові послуги, потенційним страхувальникам слід знати, що в компанії, яка здійснює свою діяльність на законних підставах, обов'язково повинна бути ліцензія на ведення професійної діяльності – страхових операцій. Існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Згідно з теорією систем під системою розуміється множинність елементів, на якій реалізується відношення із задалегідь заданими (або фактичними) властивостями. Заздалегідь задані – це бажані властивості, що уособлюють бажану систему, а фактичні – властивості той системи, що є насправді, фактично. Вдосконалення правового регулювання страхової діяльності могло б полягати у формуванні повного набору бажаних властивостей (вимог), яким мають відповідати проекти правових актів у сфері страхування. Відповідність проекту



акту тим чи іншим властивостям (ознакам) могли б визначати відповідні експерти. Можливий і інший шлях вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, який випливає з методології системного аналізу. Пропонується наступна технологія вдосконалення правового регулювання. Вона полягає у формулюванні бажаних ознак правового регулювання страхової діяльності. Ці ознаки розглядаються як бажані цілі норм права. Здійснюється порівняння наявних і бажаних ознак. Різниця між бажаним і фактичним інтерпретується як проблема. При фіксації проблеми бажаних ознак розробляється (готується) декілька альтернатив її вирішення і обирається найкраща альтернатива.

Ключові слова: страхування, нормативно-правові вимоги, страхове підприємництво, суб'єкти господарювання, страхування господарської діяльності, страховик, ризики, розподіл, перерозподіл ризиків.

Biletska L. M. Legal security of insurance

The purpose of the article is to determine approaches to improving the legal regulation of the insurance business. Legal regulation of insurance consists of approved legislative and other normative legal acts that regulate insurance activity both in general and in its individual directions. It is clear that there is a direct cause-and-effect relationship between the quality of the relevant legal norms and insurance activity. To ensure the necessary quality of legal norms, it is advisable to use a scientific arsenal, in particular, a systematic approach to improving legal norms. To do this, we will interpret the legal regulation of insurance activity as a component of the system – the system of legal support of this activity. It can be considered that the system of legal support of insurance activity includes two components: a normative model – a set of normative legal acts regulating the organization, functioning and development of insurance activity (the first component) and organizational means of its implementation (the second component). Today, we can already say that the mechanism for the implementation of the normative model has been formed. It includes bodies that control the implementation of legal acts regulating insurance activity. The mechanism for the implementation of the regulatory model should include means of ensuring the transparency and stability of the insurance market, means of detecting deviations of insurance companies from the requirements of current legal acts (plans for carrying out inspections, methods of detecting offenses and their etc.). The means and methods of the regulatory model implementation mechanism can be divided into those used in the presence of deviations of insurance companies from the requirements of current legal acts and into means that are preventive. In particular, in order to prevent possible fraud on the part of companies that allegedly offer insurance services, potential policyholders should know that a company that carries out its activities on legal grounds must necessarily have a license to conduct professional activities – insurance operations. There is a direct cause-and-effect relationship between the quality of relevant legal norms and insurance activity. To ensure the necessary quality of legal norms, it is advisable to use a scientific arsenal, in particular, a systematic approach to improving legal norms. According to the theory of systems, a system is understood as a multiplicity of elements on which a relationship with predetermined (or actual) properties is implemented. The predetermined are the desired properties that embody the desired system, and the actual properties are the properties of the system that actually exists. Improving the legal regulation of insurance activity could consist in the formation of a complete set of desirable properties (requirements) that draft legal acts in the field of insurance should meet. Correspondence of the project of the act to certain properties (characteristics) could be determined by relevant experts. Another way of improving the legal regulation of insurance activity, which follows from the methodology of system analysis, is also possible. The following technology for



improving legal regulation is proposed. It consists in formulating the desired features of legal regulation of insurance activity. These characteristics are considered as desirable goals of legal norms. Comparison of existing and desired features is carried out. The difference between the desired and the actual is interpreted as a problem. When fixing the problem of desired features, several alternatives for its solution are developed (prepared) and the best alternative is chosen.

Key words: *insurance, legal requirements, insurance business, business entities, business insurance, insurer, risks, distribution, redistribution of risks.*

Постановка проблеми. Страхування – є однією з найдавніших категорій соціально-економічних відносин між людьми, юридичними особами (суб'єктами господарювання). Ця сукупність регламентується низкою нормативно-правових актів, що визначають основні особливості відповідних відносин. Це певні ризики і основне призначення системи страхування: розподіл, перерозподіл цих ризиків. У зв'язку з ризиковим характером страхування, надзвичайно важливим є формування та юридичне закріплення вимог до страховиків, що забезпечить захист майнових інтересів суб'єктів господарювання.

Багатовіковий досвід, набутий світовою практикою щодо формування вимог до створення страхового підприємництва, заслуговує детальної уваги, критичного осмислення і продуманого використання в українській практиці. Кожна країна формує власні, властиві лише їй основні вимоги до формування та функціонування страхування. Не є виключенням і Україна. Розгляду її правового регулювання страхування і присвячена дана наукова стаття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Характеристика сучасних тенденцій розвитку правового регулювання систем страхування, ринку страхових послуг присвячено роботи відомих вітчизняних як теоретиків, так і практиків. Серед них У. Івасечко, М. Скидан, Н. Кудрявська, В. Мачуський, Н. Пацурін, В. Надьон, Н. Мокрицька та ін.

Результати досліджень розвитку правового регулювання систем страхування, в умовах ринкової економіки представлено у спеціальній літературі. Проте однією з найважливіших залишається проблема напрямів вдосконалення правового регулювання систем страхування, системне дослідження даної проблеми.

Метою статті є визначення підходів до вдосконалення правового регулювання страхового підприємництва.

Виклад основного матеріалу.

Страхування в ринковому господарстві набуває все більшого значення, тому виникає необхідність державного регулювання страхової діяльності. Від здійснення державного страхового нагляду залежить, якою мірою та в якому напрямі будуть розвиватися страхова діяльність, використовуватися фінансові можливості страховиків,

У юридичній літературі страхова діяльність визначається як врегульована нормами права господарська діяльність страхових організацій з надання страхових послуг за рахунок сформованих страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку. Правове регулювання страхування становлять затверджені законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють страхову діяльність як загалом, так і за окремими її напрямками. Зрозуміло прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Для цього будемо інтерпретувати, правове регулювання страхової діяльності як складову системи – системи правового забезпечення цієї діяльності.

Можна вважати, що система правового забезпечення страхової діяльності включає дві складові: нормативну модель – сукупність нормативно-правових актів, що регламентують організацію, функціонування та розвиток страхової діяльності (перша складова) та організаційні засоби її реалізації (друга складова). Перш ніж переходити до першої складової, яка є основним предметом розгляду в цій статті, декілька слів про організаційні засоби реалізації нормативної моделі.



Сьогодні можна вже говорити про те, що сформувався механізм реалізації нормативної моделі. До його складу віднести органи контролю за реалізацією правових актів, що регламентують страхову діяльність. Це, зокрема, Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю (Укрстрахнагляд), Фонд соціального страхування (ФСС), правоохоронні та судові органи, суди, коли вони розглядають відповідні судові спори. Так, з березня 2019 року відновлено проведення планових перевірок страховальників щодо використання ними коштів Фонду. З того часу квартальні плани-графіки перевірок розміщуються на вебпорталах ФСС в областях та місті Києві (<https://news.dtki.ua/law/inspections/73675-xto-pererviryatime-biznes-u-2022>).

Важливим елементом вищезазначеного механізму є ліцензування страхової діяльності. Ліцензування страхової діяльності є, водночас, і одним із головних методів регулювання процесу формування страхового ринку. В цьому сенсі призначення ліцензування полягає в перевірці підготовленості страхової компанії до професійної діяльності.

Формування механізму реалізації нормативної моделі пов'язано з необхідністю усунення тих негативних явищ на страховому ринку, що з'явилися в нашій країні в середині 90-х років минулого століття. Це дії окремих трастових компаній, які, під виглядом страхових, збирали платню за страхові послуги, але всіляко уникали страхових виплат. Стало зрозумілим, що діяльність страхових компаній потрібно постійно контролювати і, насамперед, на підставі поточної звітності. За результатами року кожна страхова організація (за прикладом зарубіжних країн, де існує аналогічна практика) здійснює аудиторські перевірки, публікує свій баланс. Для цього представники державних органів здійснюють перевірки та контроль діяльності страхових організацій за такими напрямками:

- комплексні перевірки страхових компаній;
- перевірки філій страхових компаній;
- камеральні перевірки діяльності страховиків на підставі поданих балансових та інших звітів;
- перевірки спільно з іншими контролюючими органами (<http://moodle.nati.org.ua/mod/book/view.php?id=10047&chapterid=3374>).

До складу механізму реалізації нормативної моделі слід включити засоби забезпечення прозорості та стійкості страхового ринку, засоби виявлення відхилень страхових компаній від вимог чинних правових актів (плани проведення перевірок, методи виявлення правопорушень і їх) тощо.

Слід зазначити, що перевірки можуть бути як плановими, так і позаплановими (за наявності сигналів про порушення законодавства страховою компанією).

Засоби і методи механізму реалізації нормативної моделі можна поділити на ті, що використовуються при наявності відхилень страхових компаній від вимог чинних правових актів і на засоби, які є попереджувальними. Зокрема, для того, щоб попередити можливі факти шахрайства з боку компаній, які нібито пропонують страхові послуги, потенційним страховальникам слід знати, що в компанії, яка здійснює свою діяльність на законних підставах, обов'язково повинна бути ліцензія на ведення професійної діяльності – страхових операцій.

Ліцензування страхової діяльності є також одним із головних методів регулювання процесу формування страхового ринку. Його призначення полягає в перевірці підготовленості страхової компанії до страхової діяльності.

Запропоновано проблемоорієнтований підхід до виявлення цілей адміністративно-правового забезпечення регуляторної політики. Згідно з цим підходом, на першому етапі визначаються складові (підсистеми) нормативної моделі, як цілісної системи. На другому етапі для кожної складової визначаються її організаційно-правові проблеми, сукупність яких може розглядатися як програма розвитку регуляторної політики, система цілей її адміністративно-правового забезпечення. Зазначена система цілей має відповідати вимогам повноти та несуперечливості. Згідно з теорією систем (роботи Л. Берталанфі, О.І. Уймова, І. В. Блауберга, Е.Г. Юдіна та ін.) під системою розуміється множинність елементів, на якій реалізується відношення із заздалегідь заданими (або фактичними) властивостями. Заздалегідь



гідь задані – це бажані властивості, що уособлюють бажану систему, а фактичні – властивості той системи, що є насправді, фактично. Невід’ємними складовими системи є її склад (сукупність елементів) і структура (відношення між елементами). Перш ніж переходити до самої концепції системного вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, розглянемо склад і структуру системи правового регулювання страхової діяльності.

Система правового регулювання страхової діяльності містить норми, визначені в правових документах (склад системи) різного рівня (структура системи). Це, перш за все, Конституція України; міжнародні угоди, які підписала й ратифікувала Україна (Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА) Принципи УНІДРУА і Принципи європейського контрактного права розглядаються як два зведення норм уніфікованого контрактного права, як правила, які застосовуються сторонами міжнародних контрактних відносин (в т. ч. і в сфері страхування) за їх волевиявленням); кодифіковані документи (Господарський, Цивільний, Податковий, Повітряний кодекси України); закони та постанови Верховної Ради України (закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV «Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [1], закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [2], закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства України» [3], Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [4]);

– указами та розпорядженнями Президента України (Указ Президента України від 12 листопада 1999 року N 1468/99 «Про Положення про Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю» [5]; Указ Президента України від 30.06.2020 № 259/2020 "Про припинення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг" припинено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, шляхом ліквідації);

– нормативними актами (інструкціями, методиками, положеннями, наказами), ухваленими міністерствами, відомствами, центральними органами виконавчої влади та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України;

– відомчими нормативними актами (розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.05.2020 № 925 “Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України з питань складання та подання звітності учасниками ринків фінансових послуг” зареєстроване у Міністерстві юстиції України 30.06.2020 за № 595/34878) [6];

– нормативними актами органу, який, згідно із законодавством України, здійснює нагляд за страховою діяльністю;

– нормативними актами органів місцевої виконавчої влади у випадках, коли окремі питання регулювання страхової діяльності було делеговано цим органам за рішенням Президента або Уряду України» [7]. Крім того, правове регулювання договірних відносин зі страхування здійснюється позаюрідичними джерелами. Маються на увазі звичаєві норми. Можливість застосування правового звичаю у страхових відносинах передбачена Цивільним та Господарським кодексами. Згідно з п. 1, 2 ст. 7 ЦКУ «Звичай», цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі.

Підсумовуючи розгляд складу та структури правового регулювання страхової діяльності, зазначимо, що мова йде про склад і структуру існуючої системи. Її властивостями, окрім неповноти правового регулювання, дублювання, колізії окремих норм, є відсутність дієвого механізму захисту прав споживачів страхових послуг, недостатній (у порівнянні з іншими розвиненими державами) обсяг виконання страховим бізнесом своїх зобов’язань перед клієнтами та кредиторами, відсутність єдиного порядку отримання ліцензії на страхування (у різних галузях цей порядок необґрунтовано різниться), чітких вимог до системи корпоративного управління тощо.



Для визначення бажаної системи правового регулювання страхової діяльності треба задати бажані системні властивості. До таких властивостей належать: закріплення дієвого механізму, спрямованого на захист прав споживачів страхових послуг і забезпечення максимально можливого обсягу виконання страховим бізнесом своїх зобов'язань перед клієнтами та кредиторами. Це також встановлення єдиного порядку отримання ліцензії на страхування, вимог до системи корпоративного управління до ключових функцій та осіб, відповідальних за такі функції у страхових компаніях, забезпечення прозорості, капіталізації та стійкості страхового ринку, юридичного закріплення виходу з ринку страховика як у добровільному, так і примусовому (за рішенням регулятора) порядку.

Добровільний вихід з ринку міг би бути закріплений шляхом регламентації порядку реорганізації, ліквідації, передачі страхового портфелю та виконання страхового портфелю. З цією метою доцільно законодавчо визначити підстави для віднесення страхової компанії до категорії неплатоспроможних та підстави для примусового відкликання ліцензії.

Вдосконалення правового регулювання страхової діяльності могло б полягати у формуванні повного набору бажаних властивостей (вимог), яким мають відповідати проекти правових актів у сфері страхування. Відповідність проекту акту тим чи іншим властивостям (ознакам) могли б визначати відповідні експерти.

Можливий і інший шлях вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, який впливає з методології системного аналізу. Пропонується наступна технологія вдосконалення правового регулювання. Вона полягає у формулюванні (на першому етапі) бажаних ознак правового регулювання страхової діяльності. Ці ознаки розглядаються як бажані цілі норм права. На другому етапі здійснюється порівняння наявних і бажаних ознак. Різниця між бажаним і фактичним інтерпретується як проблема. При фіксації проблеми бажаних ознак розробляється (готується) декілька альтернатив її вирішення і обирається найкраща альтернатива (відповідно третій і четвертий етапи).

Якщо йдеться про усунення неповноти правового регулювання страхової діяльності, колізій, суперечностей між окремими нормами, то доцільно систематизувати і представляти відповідні нормативні акти у табличній формі для порівняння цілей їх прийняття, змісту норм, їх гіпотез, диспозицій і санкцій.

Систематизація нормативно-правових документів та представлення у табличному вигляді може розглядатися як інструмент впорядкування суспільних відносин, усунення, виявлених під час практичного застосування тих чи інших положень цих актів, колізій норм і процедур.

Висновки. Існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Згідно з теорією систем під системою розуміється множинність елементів, на якій реалізується відношення із заздалегідь заданими (або фактичними) властивостями. Заздалегідь задані – це бажані властивості, що уособлюють бажану систему, а фактичні – властивості той системи, що є насправді, фактично.

Вдосконалення правового регулювання страхової діяльності могло б полягати у формуванні повного набору бажаних властивостей (вимог), яким мають відповідати проекти правових актів у сфері страхування. Відповідність проекту акту тим чи іншим властивостям (ознакам) могли б визначати відповідні експерти.

Можливий і інший шлях вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, який впливає з методології системного аналізу. Пропонується наступна технологія вдосконалення правового регулювання. Вона полягає у формулюванні бажаних ознак правового регулювання страхової діяльності. Ці ознаки розглядаються як бажані цілі норм права. Здійснюється порівняння наявних і бажаних ознак. Різниця між бажаним і фактичним інтерпретується як проблема. При фіксації проблеми бажаних ознак розробляється (готується) декілька альтернатив її вирішення і обирається найкраща альтернатива.



Список використаних джерел:

1. Закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2005, № 1, ст.1
2. Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2002, № 1, ст. 1
3. Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
4. Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності» (Редакція станом на 05.01.2022) / *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 23, ст.158
5. Указ Президента України від 12 листопада 1999 року N 1468/99 «Про Положення про Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1468/99#Text>
6. Розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.05.2020 № 925 “Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України з питань складання та подання звітності учасниками ринків фінансових послуг” URL: <https://www.nfp.gov.ua/.../ROZPORYAD.../2020/05.19/R-925.pdf>
7. Гетьманець О.П. Господарське право України. Ч. 1. Підручник: у 2 ч. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 368 с.

